

İKTİSADİ VERGİ NAZARİYESİ (1)

Francesco A. Röpaci
Torino Üniversitesi
Maliye Profesörü

Çeviren:
Asistan Dr. Akif Erginay

1 — Modern devletin en karakteristik vasfı, faaliyetlerinin, devamlı bir şekilde iktisadî ve içtimai sahalara yayılmakta olmasıdır. Cemyetin menfaati bakımından devletin daha eyi başardığı tecrübe ile görülmüş olan adelet, iç ve dış emniyet gibi ana ve belli bağlı vazifelerine, iktisadî hayatın genişlemesi ve medeniyetin ilerlemesi dolayısıyla, daha birçokları eklenmiştir.

XIX'uncu asrın sonlarına doğru ve XX'inci asrın ilk senelerinde ürke ürke meydana çıkan devlet müdahaleciliği, Birinci Dünya Harbi sırasında sahasını genişletmiştir; bu sahanın daraltılması için müteakip yıllarda bir takım gayretler gösterilmiş isede, bunlar İkinci Dünya Harbi dolayısıyla tesirsiz kalmıştır. Çünkü, İkinci Dünya Harbi, müdahaleciliği yeniden canlandırmış ve "millileştirmeleri", iktisadî ve ticarî teşebbüslerin "devletleştirilmeleri"ni ve iktisadî "plânlaşmaları" çoğaltmıştır. Devlet artık kendi faaliyetini ana vazifeleriyle tahdit etmek ve fertlerin içinde serbestçe hareket edebilecekleri hukukî muhiti tayin ve tesbit etmekle yetinmiyerek, insan faaliyetinin de muhtevasını, şekillerini ve gayelerini tanzim etmeği kendine vazife bilmektedir.

Devletlerin iktisat politikalarını iki tipte toplamak mümkündür :

A) Birinci tip serbest rekabetle telif edilebilen politikalar (hima-ye resimleri konması, borsaların nizama bağlanması; iş saatları, en fazla ücret, içtimai sigortalar ilh., hakkında kanunlar yapılması; ve keza müstahsil inhisarlarının, iş pazarında teşekkül eden işçi birliklerinin tanzim veya tahdidî hususunda kanunlar konması). Telif edilebilir dedik; çünkü istihsalin çoğaltılması veya azaltılması, müstahsillerin pazarda ser-

(1) 20 Ocak 1950 de Torino Üniversitesinde, verilen, "Maliye İlmî ve Maliye Hukukü" açılış dersi. (Rivista di Diritto Finanziario e Scienza delle Finanze; Anno IX. N. 1. Milano 1950, s. 8)

Bu dersin bir sahifelik giriş kısmı, mevzuu doğrudan alâkadar etmediği içia, türkçeye çevrilmemiştir.

bestçe teşekkül eden iradelerine bırakılmıştır; ancak, müstahsiller kanunla gösterilen cebri bir teşkilatlanmanın hudutları içinde faaliyet gösterebilirler.

B) İkinci tip, müstehlik ve müstahsillerin hususî faaliyet ve teşebbüsleri yerine devlet iradesini koyan iktisat politikalarıdır; bu politikalar müstehlik ve müstahsillerin serbestçe karşılaştıkları bir rekabet pazarının mevcudiyetiyle telif edilemezler. (Yabancı ithal mallarının kontenjanlara bağlanması, kambiyonun, döviz fiyatlarının ilh. kontrol edilmesi, ilh.). İkinci iktisat politikası tipinin iyi bir şekilde işlemesi için, mal ve hizmetlerin istihsalı, istihlâki ve fiyatların tanzimi işlerini devletin kendi üzerine alması, yani zarurî olarak tam kolektivizme gitmesi lâzımdır.

Birinci Dünya Harbine gelinceye kadar (A) tipindeki ikdisadî siyaset, yani tam rekabet veya mahdut rekabet sistemi revaçta idi; bugün (B) tipi hakim vaziyettedir. (A) tipinden ayırmak için, bu ikinci tipe "yukardan tanzim edilen iktisat tipi" diyebiliriz. (Economia regolata dall'alto).

Hatırlatalım ki, planlaşmalar veya bunlara bağlı tedbirler arasında, tam çalışma, iş görmeğe salih her ferdin devletçe teminat altına alınması, devrevî iktisat dalgalanmalarından mütevellit zararların azaltılması ilh., şekilleri vardır.

2 — İktisadın bu yeni temayülleri karşısında, devletin malî faaliyetinin, genişletilerek, yeni istikametler alması ve eskiden takip edilen prensiplerin terk edilerek yeni bir takım prensiplere istinat edilmesi lâzımgeldiği ileri sürülmüştür. Bu bakımdan vergiye başka vazifeler düşmektedir; artık bir değil, bir kaç senelik bütçeler yapılacaktır: bütçe muvazenesi prensibi yerine, açık bütçe siyaseti kaim olacaktır; böyle bir halde âmme istikrazları, açıkları kapatmağa kifayet etmiyeceğinden, enflasyona başvurulacaktır.

Devlet maliyesinin bugün takip etmesi istenilen yeni ceryanlardan evvelâ birincisi, yani vergi siyaseti üzerinde duralım.

Vergi sadece devlet vazifelerinin başarılmaları için lüzumlu vasıtaları tedarik etmeğe yarayan bir alet olmamalıdır; vergi, aynı zamanda önceden seçilmiş olan bir iktisat siyasetinin icap ettirdiği diğer bir takım gayelere de erişecek şekilde ayarlanmalıdır.

Harbe giren bütün memleketlerde iktisadî kalkınma (harp sırasında tahrip edilen amme müessesesi ve teşebbüslerinin, fabrikaların, evlerin, ilh., yeniden inşası) âcîl bir ihtiyaç olarak belirdiğine göre, bu gayeyi temin edecek bir vergi bulmak lâzımdır. Tam çalışmanın sağlanması istenildiğine göre, bu ikinci gayeyi tahakkuk ettirmek üzere de ya yeni

vergiler koymalı veya eski vergileri artırmalıdır. Ayrıca servetlerin daha iyi tevziini mümkün kılmak bakımından da diğer bir vergi ihdas etmelidir; ve hatta doğumu teşvik etmek için de bir vergi konulması icap eder, ilh. Devletin esas vazifelerinin başarılmaları için lüzumlu vasıtaların tedarik edilmesi mânasına alınan malî vergiden başka iktisadî, siyasî, içtimai ilh., karakterde hususi bir takım gayelere vasıl olmak için de diğer bazı vergilerin konulması veya mevcutların artırılması lâzımdır.

Bu nazariyenin taraftarları sırf prensip beyanlarile yetinmiyorlar; devletin erişmek istediği muhtelif gayelere göre vergilerin nasıl tevzi edileceğini de ana hatlarla gösteriyorlar. Bu sistemin ahenksizliği ve tahakkuk imkânsızlığı açıkça görülmektedir. Gerçekten, hususî teşebbüsü teşvik etmek için konulan vergi kaideleri, servetlerin başka bir şekilde tevziini sağlamağı hedef tutan vergi kaidelerile açık tezat halindedir; çünkü, servetlerin başka bir şekilde tevzii bakımından konacak kaideler, hususî teşebbüsü teşvik etmek için konulan kaidelerin zarurî bir kısmını teşkil edeceklerinden, hususî teşebbüsü baltalamış olacaklardır.

Meseleyi burada Maliye ilminin mahiyeti bakımından münakaşa etmeğe değer buluyorum. Gerçekten, meseleyi sadece iktisadî görüş zaviyesinden tetkik etmenin beyhude ve eksik olduğu ileri sürülebilir; zira Maliye ilmi mahiyeti itibarile siyasî ilimlerdenidir. Siyasî vakıa kâle alınmadıkça malî hâdiseler husule gelemeyecekleri gibi izah ta edilemezler. Devletin iktisadî faaliyeti de siyasî olduğu için, her şey ya siyasî ilimle karışmakta veya ona müncer olmaktadır. İlmî tetkik ve metot bakımından bu hal bir terakki mi yoksa bir gerileme mi sayılacaktır? Böyle bir sual yerinde olsa gerektir; çünkü, ilim her şeyden evvel gayri mütecanis unsurlar arasında aldatıcı bir takım karışıklıklar içine düşmemek için, araştırmalar sahasında teferruata inmek ve kademî kademî incelemeler yapmak suretile ilerlemektedir.

3 — En mühim kısmı vergi hâdisesi olan malî faaliyet içtimai, hukukî, siyasî ve iktisadî karakterde bir çok âmillere bağlı karışık bir vakıadır. Bu vakıa kuvvetli bir muhakemeye istinat edilmek suretile herhangi bir görüş zaviyesinden tetkik edilebilir. Bununla beraber ne gibi neticelere varıldığını görmek için, bir kaç basit faraziye hareket etmek lâzımdır. Çünkü ancak bundan sonradır ki yeni kaidelerin neticelerini tahkik etmek üzere basit faraziyeleri daha muğlak şekle sokmak kabil olur. Meselâ bir mesele evvelâ siyasî bakımdan incelenir ve bu manada kat'î bir takım neticelere varılınca, bu def'a hukukî bakımdan tetkik edilir ve böylece devam olunur. Yüksek bir zekâ bu neticeleri bir

sentez haline sokmakta güçlük çekmez; fakat şu zarurî şartı nazarı dikkattan uzak tutmamak lâzımdır ki, bir meselenin muayyen bir görüş zaviyesinden mütalâa edilerek neticelerinin bir araya getirilebilmesi için, tetkik ve muhakemeyi o meselenin incelendiği ilme has vasıtalarla yürütmek icabeder.

Tarihî veya hukukî esaslardan hareket ederek, iktisadî mahiyette neticelere vasıl olmak veya bunun aksini yapmak, yahut ta sırf umumî neticeler elde etmek isteyen bir kimse yanlış muhakeme yürütmektedir. Varidat gayesi gütmeyen vergileri bir sistem haline getirmek isteyenler işte böyle bir mebd'e hatasına düşmektedirler.

İçine düştükleri bir çok tezatları göstermek suretile onların bu iddialarını reddetmek zor değildir. Meselâ bir vasıtayı (vergi) bir çok gayelere göre parçalayacak yerde, onu tek bir gayeye tevcih etmek istemek en bariz ve tam mantık icabı bir tezattır. Bu vasıtanın hem kısmen kendi mahiyetini muhafaza etmesi, yani kendi esas vazifelerini (savunma, adalet gibi) yapmak için devletin ihtiyacına ayrılması, hem de bakiyenin, ölçüsül tayin edilmeksizin, başka gayelere tahsis edilmesi lâzımdır.

Bu itibarla malî verginin iyiliğini belirtmek üzere ben bu fikre aykırı düşen yolu takip edeceğim.

Bir düşüncenin, şekil bakımından, yani terimleri arasında sırf mantikî münasebetlerin bulunması noktasından doğru kalması için, muhteviyatı ne olursa olsun, muayyen kaide ve prensiplere uygun bulunması lâzımdır. Mantikî bir muhakeme, mefhumların, hükümlerin, kıyasın kuvvetli bir şekilde muayyen kaidelere göre formüle edilmiş olmasını farzettirir; her hangi bir meselenin hal edilebilmesi bakımından konulmuş olan tarifler, faraziyeler, mevzualar ve mütearifeler işte böyle ana esaslardır. Doğruluğu gösterilmek istenilen bir tez ve esas kaideler malûm olunca ve bu kaidelerden bir tezin doğruluğu mantık icabı ve zarurî olarak istihraç edilirse, bizatihi tezin doğruluğu artık inkâr edilemez. Bütün bunlar ana kaidelerin doğru olmasını, muayyen bir hadiseyi izah etmek için ileri sürülen faraziyenin ilmi bakımdan kabul edilebilecek kıymette olmasını ve diğer prensip ve kanunlarla tezat halinde bulunmamasını icap ettirir. Bir mütearife, basit bir teklif değil hakikî bir mütearife olmalıdır.

4 — Maliye meseleleri, iktisadî meselelere intibak ettikleri için, iktisat ilminde kullanılan ölçülerle tetkik edilmektedirler. Bu bakımdan bir kaç ana prensipi hatırlatmak muvafık olacaktır.

Bugünkü iktisadî nizamda, kollektif maddî refah ve saadetin temini için fertler ve devlet, mesailerini birleştirmektedirler. Yani gerek fertler gerekse devlet, ihtiyaçlarını en iyi şekilde tatmin edebilmeleri için, bir takım mal ve hizmetler istihsal ederek bunları mübadele etmektedirler. Şu halde fertler çok çeşitli olan, ve medeniyetin terakkisile mütemadiyen çoğalan, zatî gayelerine vasıl olmak için çalışmaktadırlar. Ferdin, kendi nefsinin muhafaza ve inkişafı için takip ettiği gayeler, ferdi gayelerdir; buna mukabil, devletin de kendisinin muhafaza ve terakkisi için takip ettiği gayeler kollektif gayelerdir. Birinciler fertlerin hayat müddetlerini aşmadığı halde devletin gayeleri devamlıdır. Fert ve kollektif gayeler arasındaki nisbet, zamanla, devlet teşkilâtına ve iktisadî hayatın şiddetine göre daimî olarak değişmektedir. Bazan ferdi gayeler artmakta, devlet gayeleri azalmakta, bazan da bunun aksi vaki olmaktadır.

İktisat ilmi, bir vasıtalar ilmidir; fertlere şunu yap veya yapma demez; yalnız faaliyetlerinden doğacak neticelerin ne olacağını onlara göstermekle yetinir. Ancak iktisadî vasıtalar mahdud olduğu için gayelerin hepsi tahakkuk ettirilemez; bu itibarla gayeleri bir seçime tâbi tutmak lâzımgelir. Başka bir deyişle, bazı gayeler ancak kısmen temin edileceği için hangi gayelerin tam olarak tahakkuk edebileceğini seçmek icap edecektir. Netice itibarile her seçiş ya mevcut vasıtaların ancak bir kaç gayeye tahsis edilmesi, yahutta, muayyen miktardaki vasıtaların ancak belli bir noktaya kadar tatmin edilecek gayeler arasında taksim ve tevzi edilmesi şeklinde yapılacaktır.

Aynı muhakeme devlet faaliyetine de tatbik edilebilir; devlet gayelerinin hepsi tatmin edilmez; ya bazı gayelerin tahakkuk etmesinden vaz geçmek veya her gayeyi ancak kısmen tahakkuk ettirmek lâzımgelir. Ferdî olsun kollektif olsun, bütün gayeler, kelimenin tam manasile, cemiyetin en yüksek refah ve saadetini (massimo benessere) temin etmeğe tevcih edilmişlerdir. Gerek devlet gerekse fertler, içtimai ve ferdi gayelerin tahakkuku için müştereken hareket ederler.

Bu bakımdan ilk vakıa (fatto), aynı bir devlet çevresinde istihsal edilen gelir (reddito) ve bunun devlet ve fertler arasında taksimi vakıasıdır. Yeni istihsal edilen servet yüz, bin veya onbin milyar ise ve bu gelirin dörtte birini, yani yüz milyar olduğu takdirde bunun 25 milyarını, kollektif gayelere tahsis edersek, hususî gayeler için geride 75 milyar kalır. Kollektif gayelere ayrılan nisbet ne kadar artırılmak istenirse, hususî gayelere ayrılan pay da o kadar azalır. İşte malî siyaset san'atı demek, yekûn olarak millî gelirin azamî fayda temin edecek şekilde taksimini yapmak demektir.

Millî gelirin devletle fertler arasında taksimi meselesi halledildikten sonra ikinci bir mesele meydana çıkmaktadır. Mükelleflerden alınmış olan 25 milyar hangi ihtiyaçlar arasında taksim edilecektir? Bu taksim müstakar bir muvazene kuracak şekilde yapılabilir mi? Başka bir söyleyişle eldeki vasıtalarla azamî kollektif refah nasıl temin edilebilir?

5 — Eski iktisat kitaplarında servetin istihsal, inkisam ve tedavülünden sonra istihlâkten, yani mühim bir kısmı vergi yoluyla devlet tarafından alınan servetin tevzi şeklinden bahsedilirdi.

Bu vergi anlamı zamanla ve Devlet mefhumu ve vazifelerine bağlı olarak cezri şekilde değişmiş bulunuyor; o kadar ki bugün en revaçta olan doktrin, mükellefin temin ettiği gelir üzerinden devlet payı olarak alınan kısmın bir taksim ve tevzi vasıtası olması şeklinde nazara alınan vergiyi reddetmektedir. Bu düşünce, ilk bakışta, doğru gözüküyorsa da, verginin esas mahiyeti inceden inceye tetkik edilirse, hakikata cevap verdiği anlaşılır. Ortada bir devlet mevcut olduğuna göre, artık onu inkâr etmek mümkün değildir; çünkü aksi takdirde anarşi olması, bir jungle hayatı yaşanması ve dolayısıyla müsterek medenî hayatın bulunmaması icabederdi. Devlet eğer kollektif refahın temini için servet istihsaline iştirak ediyorsa, bu servetten devletin aldığı senelik pay kendi faaliyetinin bir karşılığundan başka bir şey olamaz. Bu karşılık veya kâra, tabiat, iş, sermaye ve hususî teşkilât (teşebbüs) in mütenaziren elde ettikleri rant, ücret, faiz ve kazançlardan ayırmak için vergi diyoruz.

Bütün gelirler ayrı ayrı birer istihsal amili karşılığı olarak ölçüldüğüne göre, istihsalde kullanılan işten mütevellit ücret veya sermayeden meydana gelen faizin ilh., hiç bir şey tahrip etmemiş olması gibi, devlete ait olan gelir de herhangi bir kıymeti tahrip etmez ve kimseye yük olmaz. İşte millî gelirden ayrılan ve diğer gelirlere tefrik edilmesi için, hatalı olarak, vergi ismi verilmekte devam edilen payın hakikî muhtevası budur. Eski zamanlardanberi mevcut olan tiplerinden ayırmak üzere, vergiyi bugün, meselâ iktisat gibi bazı sıfatlarla tayin etmek mümkündür. İktisadî kriteriyumlara göre düşünülen ve tevzie tâbi tutulan vergi, münhasıran, vazifelerini başarmak için devlete lüzumlu vasıtaları tedarik etmek gayesini haizdir.

Bu tip vergiye "neutre" veya malî vergi denilmektedir; ve böylece olunca bu verginin umumî ve herkes için müsavi olması lâzımgeldiği ilâve edilmektedir. Yani o şekilde ki gelire göre ölçülen vergi, ister hemen ister inikâs vetiresini müteakip tesbit edilmiş olsun, bir zaman va-

hidine göre, müsavi kıymette olan gelirlere müsavi tazvik yapmış olmalıdır; ve bu şartlar altında her insanın, her gelir vahidi hakkındaki kanaati değişmemiş olur.

Umumî ve müsavi vergi mütenasip vergi demek değildir. Gelirleri müsterek bir nisbette indirmek, yani kıymet itibari'le avni tutmak bakımından müterakkiyet, teknik bir vasıta olarak düşünüldüğü zaman, umumî ve müsavi vergi müterakki bir vergi de olabilir.

İşten alınan 100 liretle sermaye yatırımdan elde edilen 100 lirenin aynı değildir; çünkü iş ve sermayenin istimal imkânları farklı ve dolayısıyla mahiyetleri başka başkadır. İktisadî veya "neutre" ismi de verilen malî verginin diğer vasıfları muayyen, objektif ve normal olmasıdır; fakat biz bu noktaları burada tetkik etmiyeceğiz.

İktisadî verginin keşfi şerefi 18'inci asır İtalyan iktisatçılarına aittir; bu vergi sonradan Sax, Pantaleoni, De Viti de Marco ve Einaudi tarafından tekemmül ettirilmiştir.

Servetin muhtelif istihsal amilleri arasında taksim edilmesi, bizzat servetin verimliliğini azamî derecede çoğalttığı için, en uygun bir şekil olarak kabul edilir. İktisadî vergi demek, muayyen bir zamanda en mükemmel ve tam bir muvazene unsuru olarak devletin elde ettiği rantı azamî miktara çıkartan ve aynı zamanda hususî şahısların gelirlerini en yüksek miktarda çoğaltan ve dolayısıyla gerek devlet gerekse fert gayelerinin tahakkukuna imkân veren vergi demektir.

6 — Servetin en faydalı şekilde taksimi kaidelerini maliyeye tatbik etmek istersek, bu servetin amme ve hususî müstahsiller arasında tevzii, her müstahsil için müsavi marjinal bir verimlilik temin edecek şekilde yapılmak lâzımgelir. Verginin en iyi tarzda alınmasına imkân veren prensibin formülü budur. Ancak tatbikata geçildiği zaman bazı müşkülâtlarla karşılaşılır.

Gerçekten, devletin istihsal ettiği malların fiyatı nasıl tayin edilecektir? Menger'in cetvelini hususî fiyatlar bakımından rehber olarak kullanabiliriz; bu cetvele nazaran, muayyen bir zaman vahidi içinde, muayyen miktarda gelire malik olan bir fert, pazar fiyatları malum olduğuna göre, ihtiyaçlarını, kendi zevk ve arzuları ilh., dahilinde, en iyi şekilde tatmin edecek miktarda mal satın almağa karar verecektir.

Buna, faydanın nihai derecelerinin müsaviliği prensibi denilir; aynı neticeyi, hususî mallar yerine amme mallarının konulması suretile bir cetvel yapılarak, amme maliyesinde de elde etmek mümkün görülür. Başka bir tabirle, her fert ihtiyaçlarının şiddet derecesine göre gelirini, ferdi

ihtiyaçlarla amme ihtiyaçları arasında tevzi etmesi lâzımgelsecektir. Meselâ ekmek gibi çok şiddetli olarak kabul edilen hususî ihtiyaçlar, daha az şiddetli olan amme mallarına takaddüm edecektir; buna mukabil amme malları da daha az şiddetli olan hususî ihtiyaçlardan önce gelecektir. Bu itibarla, fert, "disponible" servetini, amme ve hususî malları, nihâî faydalar mütenazıran müsavi olacak şekilde, satın almak suretiyle bir taksime tâbi tutmuş olacaktır; ve böylece kollektif gayelere ayrılan servet miktarı meydana çıkacaktır.

Bununla beraber, Menger cetvelinin hususî ihtiyaçlar veya diğer bir cetvele konulacak olan amme ihtiyaçları dolayısıyla meydana çıkan nihâî fayda prensibinin amme maliyesine ve hususile vergiye tatbik edilemeyeceği isbat edilmiştir. Çünkü, Menger cetveli vatandaşların iradî arzularından doğan neticeleri gösterdiği halde, amme malları iradî bir muamele dolayısıyla seçilmez. Devlet amme mallarının uygunluğu bakımından kendi arzusunu alâkadarların arzuları yerine koymaktan başka, bazı vatandaşların arzusuna uymayan veya bu vatandaşların arzularına muhalif olan ve hatta onlar için zararlı bulunan amme mallarını da ehemmiyetle nazara almaktadır.

Bundan başka, nisbî ihtiyaç meselesi doğmadan evvel devlet eyi bir şekilde teşekkül etmişse, esasen millî müdafaa, adalet gibi amme hizmetleri görmektedir. Bu hizmetler bir taksime tabi tutulamazlar, yani bu hizmetlerin fertlere tek tek ne derece fayda temin ettiğini, hatta bunların unsurlarını takdir etmek mümkün değildir. Üstelik, bu hizmetler vatandaşlar arasında bir tefrik yapılmaksızın görülür; hatta az istifade etmek isteyeceklere de bu hizmetler aynı miktarda yapılır. Şu halde amme hizmetlerinde bir talep eksikliği vardır. Netice itibarile amme hizmetlerinin tek müstahsili olarak devlet, onların miktar ve fiyatını (yani vergi tutarını) yalnız kendi hakimiyetine istinaden tesbit eder.

7 — Menger cetveli uygun düşmediğine göre, yukarıda vasıflarına işaret edilen fiyatın (vergi) nasıl teşekkül ettiğini, uzaktan da olsa, gösteren bir ölçü bulmak için başka çarelere baş vurma mecburiyeti vardır. Bu bakımdan daha ehemmiyetli nazariyelere geçmeden önce Wicksell'in nazariyesine temas edelim. Meşhur İsveç iktisatçısı, amme hizmetleri taleplerinin hususî mal talepleri şekline sokulması için ne gibi şartların tahakkuk ettirilmesi lâzımgeldiğini göstermek üzere bir teşebbüse girişmektedir. Wicksell bize Menger'in cetveline benziyen bir Siyasî cetvel vermektedir.

Müdafaa, emniyet, teşriî nizam gibi amme hizmetlerinin yapılması için devletleri teşkil eden cemiyet azalarının rizalarında esasen ittifak ol-

duğu düşüncesinden hareket eden Wicksell der ki, bir memlekette amme hizmetlerine karşı gösterilen şüphe veya yapılan itirazlar, yalnız, devletin bu hizmetleri arttırmak veya azaltmak istemesi sırasında vaki olur. Şu halde itirazlar devletin umumiyetle yapmakta olduğu hizmetler veya faaliyetler dolayısıyla değil, bu faaliyetin önceden mevcut faaliyete nazaran gösterdiği değişiklikler dolayısıyla doğmaktadır.

Nazarî olarak, bir vatandaş böyle bir değişikliğin leh veya aleyhinde bulunması için, kendisinden istenilen verginin, bu vergiyi başka bir yerde kullanmasından doğacak fayda ile, devlet faaliyetinde meydana getireceği küçük değişiklikten mütevellit faydanın (amme mallarının nihai faydası) kendisi bakımından, hiç olmazsa, müsavi olup olmadığına bakacaktır.

Şu halde, Wicksell'e göre yeni bir masrafla bu masrafı karşılıyacak vergi için verilecek karar aynı bir zamanda ve tek bir karar olarak verilmelidir. (2)

Bununla beraber Wicksell plânı kabili tatbik değildir; çünkü bugünkü Anayasalar bakımından vatandaşların amme iş'eri üzerinde doğrudan müzakerelerde bulunmak imkânları yoktur; hatta Parlamentoda toplanan delegelerin ekseriyetine de istinat edilse tam bir ittifaka varılamaz. Esasen tarihte hiç görülmediği için, böyle bir plânı hayalî plânlar arasında saymak lâzımdır.

Nazarî ve tarihî plânlar arasında acaba modern devlete tatbik edilebilecek başka bir plân yok mudur?

8 — Devlet mefhumuna modern sıfatını ilâve etmekte ısrar etmiş bulunuyorum. Tarihte mevcut olan veya nazarî bakımdan düşünülebilen devletler karşısında modern devlet ne demektir? Pantaleoni'nin parlamenter devletini tetkik etmekten sarfınazar eden De Viti de Marco ve Fasiani amme maliyesinde ortaya çıkan meseleleri izah etmek için üç devlet tipi faraziyesini kurmuşlardır: inhisarcı devlet, kooperatifçi devlet, modern devlet. İnhisarcı devlet, imtiyazlı idare edenler sınıfının, idare edilenlerin menfaatleriyle hiç meşgul olmaksızın, sırf kendi menfaatleri dahilinde, hâkimiyet icra ettiği devlettir; kooperatifçi devlette, devleti

(2) Bu doktrinin bir nüvesini Piemonte mali mevzuatında bir kaide olarak bulmak kabildir. Bu kaideye göre bütçe tahminleri tasvip edildikten sonra yapılacak her yeni masraf teklifi için karşılık göstermek lâzımdır. Parlamento müzakerelerinde ileri sürülen gerekçe Wicksell'in kabul ettiği gerekçedir; yani yeni bir masraf yükünün, cemiyete temin edeceği faydaya muadil olup olmadığı hakkında Parla-mentonun bir hükme varabilmesi lâzımdır. Bütün İtalyan Umumî Muhasebe mevzuatında yer alan bu kaide, tatbikatta hiç nazara alınmamıştır. Aynı kaide şimdi de yeni Anayasa'ya konulmuştur (madde 81).

teşkil edenler veya bunların ekseriyetinin ferdi gayeleri tahakkuk ettirilir; modern devlette ise sırf bir grup olarak kabul edilen cemiyetin gayeleri nazara alınır.

Bir tetkik vasıtası olmaları bakımından faydalı görülebilen bu faraziyeler, hakikatı izah etmeğe ve doğru bir tefsir yapmağa imkân vermezler; çünkü hakikata uymamaktadırlar.

Kooperatifçi devlet fertlerin veya ekseriyetin menfaatlarını tahakkuk ettirmekle iktifa edemez; aksi takdirde bu başsız bir devlet olur; zira modern devlet gibi, bütün cemiyetin gayesini tahakkuk ettirecek (dahilî ve haricî emniyet, maarif, ilh.,) başka bir devletin de mevcut olması icabeder. Bu itibarla kooperatifçi devlet ancak modern devleti tamamlayan bir mevcudiyete malik olabilir.

Diğer taraftan, Fasiani'nin tasavvur ettiği gibi, bir grup halinde bulunan cemiyete bağlı fertlerin hususî menfaatlarını kâle almaksızın, sırf cemiyetin gayelerini tahakkuk ettirmek isteyen Modern devlette realiteye tetabuk etmez. Tarihte böyle bir tip devlet görülmemiştir; esasen görülmüş olsaydı, bu devlet insan hürriyetile telif edilemeyen bir devlet olurdu. Sırf cemiyetin gayelerini tahakkuk ettirmeğe çalışan bir devlet ne demektir? Cemiyetin iradesini kim temsil edecektir?

Aynı bir devleti teşkil eden vatandaşlardan ayrı bir devlet tasavvur edilemez. Birlikte yaşayan insanlar devleti teşkil ettikleri için, bu insanların gayelerinden ayrı devlet gaveleri mevcut olamaz. Çünkü insanların gayeleri, teşkilâtlı cemiyette, kendilerini, geçmiş ve gelecek nesillere bağlayan çözülmaz bir bağ mahiyetindedir. Bu bakımdan Einaudi derki "Modern devlet demek, ahlâkî ve manevî yüksek gayeler güden ve bu itibarla insanların iktisadî refahını temin eden ve insanlarla esasta birleşen, onların bünyesine dahil olan devlet demektir. Bu yüksek gayeler, ormanlarda münzevi hayat süren farazi vahşi insanların değil, bir cemiyet dahilinde yaşayan insanların gaveleridir". Görüldüğü üzere bu fikir gayelerin muhtevasına taalluk etmektedir; şekle gelince, modern devlet, hakimiyetin, vatandaşlar tarafından hür ve açık olarak vekâleten verilmesi demek olan, temsili devlettir; böyle bir devlet vatandaşların heyeti umumiyesini, topluluk hayatının devamlılığını bugünün, dünün ve yarının nesillerini temsil eden devlettir.

İnhisarçı devlete gelince, bunu - kooperatifçi ve modern devletlerden ayıran vasıfları noktasından - idare edenlerin bilmeyerek (mantık dışı olarak) bizzat kendi izmihlallerini hazırlayacak ve tayin edecek şekilde, hakimiyetleri altında bulunanları istismar edenlerin devleti olarak tarif edebiliriz. Fakat böyle bir devlet realitede hiç mevcut olmamış-

tır; zira böyle bir düşünce devlet mefhumuna uymaz; intihara hazırlanan bir devlet tasavvur edilemez. Esasen böyle bir devleti ancak, muayyen tarihî zamanlarda devletin mevcudiyetini kundaklayan ve onu ferdî hotkâmlığı veya muayyen sınıfları müşterek menfaatin üstünde tutmakla izmihlâle sürükleyen, yıkıcı bir takım kuvvetlerin topluluğu şeklinde, devlet antitezi, yanidevletsizlik (il non Stato) olarak ifade edebiliriz.

Şu halde, bir yanda, yukarıda tarifi verilen modern devleti kuvvetlendiren, terakki ettiren ve iktisadî amillerden ilham alan vergiler vardır; diğer yanda da, bu terakkiye mani olan ve daha fenası, içtimâî hayatı çözen ve dağıtan kuvvetlerin teşekkülünü kolaylaştıran vergiler vardır.

İşte vergilerin ilmi tarifi ancak bu şekilde yapılabilir. Onların isimleri değil mahiyetleri ehemmiyeti haizdir. Etik veya sosyal denilen vergiler devletin mevcudiyetini koruyacak mahiyette iseler iktisadî vergi, aksi halde gayri iktisadî vergi olurlar.

9 — Bentham'ın felsefî düşüncesinden istihraç edilen faydacı prensiplere istinaden vergi alınması, yani iddia edildiği gibi, cemiyeti teşkil eden fertlerden mümkün mertebe en fazla miktarının azamî refahının temin edilmesi prensibinin vergi sahasına da tatbik edilmesi, iktisadî vergi kriteriyumuna uygun düşer mi? Bu prensip Stuart Mill tarafından şöyle formüle edilmiştir: "Devletin mükelleflerden istediği fedakârlıklar ne olursa olsun, o şekilde hareket etmelidir ki, bu fedakârlıklar her mükellefi mümkün olduğu kadar aynı bir külfet altına koysun: O halde en az kolektif fedakârlık nasıl bir metodla elde edilebilir?"

Demek oluyor ki, verginin esası objektif değil, herkesin tahammül ettiği fedakârlık, meşakkat, ızdırıp gibi sübjektif bir kriteriyumla tayin edilecektir. Bu noktadan hareket edilerek Mill'den sonra Edgeworth, Coen Stuart ve diğer yüksek zekâların kemale erdirdikleri ve Einaudi'nin vülgarize ettiği üç prensip formüle edilmiştir:

1 — Her vatandaş, diğer her hangi bir vatandaşın tahammül ettiği kadar bir fedakârlığa katlanacak şekilde bir miktar para, yani bir vergi ödemelidir; buna müsavi fedakârlık prensibi denir.

2 — Her vatandaş, mükelleflerin vergi ödenmeden evvel servetlerinden temin ettikleri fayda ile mütenasip fedakârlığa muadil bir para ödemelidir; buna nisbî fedakârlık prensibi denir.

3 — Her vatandaş, miktarı ne olursa olsun, diğer mükelleflerin yani cemiyetin tahammül edeceği fedakârlığı en az bir seviyede tutacak derecede bir para ödemelidir. Buna da asgarî fedakârlık prensibi denir.

Bu son prensip vergilerin tevzii bakımından en cazibeli tip olarak ele alınmıştır; çünkü, muayyen bir vasıta ile en fazla fayda temin edilmesi

gibi iktisadın ana bir kaidesine de uymaktadır. Böylece, her mükellefin vaziyeti, kollektiviteyi kendi bütünlüğü içinde nazara alan şartlarla ahenktar düşmektedir.

En basit şekilde iki mükelleften müteşekkil bir cemiyet tasavvur edelim; ve diyelim ki bu mükelleflerden biri kendisine 10 ve diğeri de 15 vahit fayda veren birer servete maliktirler. Şimdi, devletin ihtiyacı eğer üç vahit faydalık bir paraya muadil ise, bu yalnız ikinci mükelleften alınacaktır; devletin ihtiyacı 5 vahit faydaya muadil olursa bunu da gene ikinci mükellef ödeyecektir. Diğer her hangi bir şekilde vergi tevzii yapıldığı takdirde, cemiyetin azamî bir fedakârlık altında kalacağı muhakkaktır; halbuki asgarî fedakârlık prensibine istinaden yapılan vergi tevzii mükelleflerin servetlerini aynı seviyeye indirmeğe sebep olacaktır.

Yukarıda işaret ettiğimiz üç prensip, servetler arttıkça faydalarının azalacağı hakkında iktisat ilminde ileri sürülen kaideye istinat ederler. 10 lîret sahibi bir mükelleften bir lîret almak demek 100 veya 1000 lîret sahibi diğer bir mükellef karşısında onu azamî bir fedakârlığa sokmak demektir. Bu, itiraz kaabl etmez bir şey olmakla beraber, kuvvetle söylenebilir ki, geliri aynı olan bir servetin faydasının azalmağa başladığı nokta herkes bakımından aynı değildir; çünkü azalma münhanisi (curva di decrescenza) her mükellefe göre değişir. Demek oluyor ki vergi ödemeleri dolayısıyla mükelleflerin duydukları ızdırap ve meşakkatları ölçmek ve karşılaştırmak imkânsızdır. Bu bakımdan yapılacak her hangi bir riyazî formül bir mâna ifade etmez; çünkü aynı cinsten olmıyan şeyler cem veya tarh edilmiş olacaktır.

Bazı müellifler nisbî fedakârlık prensibinin kabul edilebileceğinde ısrar etmektedirler; onlara göre, böyle bir halde, mükellefler arasında ferden bir karşılaşma yapılmıyacağı için, her mükellef kendi "fayda" sının meselâ % 10 veya 15 ini vergi olarak devlete terk etmeğe mecbur tutulacaktır. Bu demektir ki, her mükellef maliye memurunun önünde itirafta bulunarak, malının kendisine ne miktar fayda temin ettiğini beyan edecek ve devletin istediği nisbete göre hesap edilen bir miktar parayı verecektir. Bir insanın hissettiği ızdırap ve zevklerin diğer bir insan bakımından mukayesesi yapılamıyacağı hususunda işaret edilen cihet bir tarafa, eğer herkes beyanda bulunur ve vergi olarak hesapladığı şeyi devlete verirse, bu vergi sistemi bir nevi hediye (oblazione) sistemi olur. Fakat devlet hediye ile yaşayamıyacağı için, her mükellefin ödemesi lâzım gelen miktarı kendi otoritesine istinaden tayin edecektir; devlet acaba nasıl bir esasa istinat edecektir? Tabiatıyla kendisinin seçtiği bir faraziyeye; yani devlet gelir sahibi bütün mükelleflerin mallarından, vasatî olarak, temin ettikleri şu kadar "fayda" dan, muayyen bir

nisbette, (artık fayda olarak değil, para olarak) vergi alacaktır. Bu fa-raziye sadece keyfi bir esasa bağlanmış olduğu için neticesi iyi veya fena olacaktır; netice eğer fena olursa, en zararlı ve hattâ berbat vergilerin tesirlerini doğuracaktır.

Nihayet, asgarî fedakârlık prensibinin kabul edilmesi, teknik neticesi bakımından, müterakki nisbete müncer olur; öyle bir nisbet ki, tahdit edilmemek suretiyle, servetlerin yeniden tevzii veya bir seviyeye getirilmesi ve böylece istihsalî ümitsiz hale sokması veya teşebbüs fikrini yıkması gibi meşum neticelere varan bir mâna alabilir. Bir noktadan sonra gelir miktarı devlet tarafından vergi vasıtasıyla alınacağına göre, daha fazla çalışmakta ne fayda kahr? Bu hâdise gelir temin edilen her istihsal subesinde varittir. Bu iddiayı isbat edecek binbir misal bulunabilir. Müterakki verginin çok şiddetle tatbik edildiği İngiltere'de yalnız sanayiciler değil, serbest meslek erbabı ve gelirini el emeğiyle temin edenlerin mühim bir kısmı da, istihsal faaliyetlerini azaltmağa temayül göstermektedirler.

Bu tip verginin diğer bir neticesi de, istihsalin azalması dolayısıyla devlet, aldığı vergiyle, maliyenin gelir temin ettiği vergi matrahının ya daraltılmasına veya tahrip edilmesine iştirak etmesidir.

Servetin zengin sınıftan fakir sınıfa geçirilmesi ve netice itibariyle aynı bir seviyeye irca edilmesini gaye güden bir vergi, Bentham'ın da belirttiği gibi, halkın en fazla kısmının refah ve saadetini temin etmeğe yaramaz.

Hakikat namma Bentham'a hak vermek icap eder. Bentham kendi muhakemesinden çıkarılabilecek yanlış düşünceleri hemen görmüştü. Filhakika servetleri bir seviyeye getirebilecek vergi hakkındaki mütearifeleri izah ettikten sonra, bu sistemden doğacak zararlara da işaret etmektedir. Bentham bu hususta şunları yazmaktadır: "İnsanlardan mümkün olduğu kadar fazla bir kısmının mümkün olduğu kadar fazla refahını temin etmek maksadiyle yeni bir teşkilât yapıldığını farz edersek, mantık icabı, zenginlerin mallarını alıp fakirlere vermek ve böylece servetleri müsavi kılmak veya buna yakın bir dereceye getirmek lâzım gelir. Fakat böyle bir kaidenin husule getireceği zararları göz önüne alırsak azamî refah yerine evelâ bu refahın sonra da hayatın ortadan kalktığına şahit olurduk. Çünkü, umumî panik ve malların müsadere tehlikesi, refahın ortadan kalkmasını intaç ederdi. Hayatın ortadan kalkması da, insanın kendi emeğinin semerelerinden artık istifade edemeyeceğine kani olması ve dolayısıyla her nevi çalışma arzusunun sönmesi neticesinde vaki olurdu.

Modern doktrinlerin hâlâ sık sık müracaat ettikleri bu faydacı (utilitaristico) prensiplerin yerine acaba başka prensipler koyabilir miyiz?

10 — Hülâsa, ahlâkî prensipleri maliye ilmine ve hususiyle vergi ve vergi tevziine esas olarak almak çok tehlikeli gözükmektedir. Mesele, gayelerle vasıtaların karışmasını önlemektir. Çünkü devlet, gayeleri bakımından 20 veya 30 la iktifa ederken, modern devlet 100 ehemmiyette olan gayelere erişmek istemektedir. Her iki halde de, yani verginin 30 olduğu hal gibi 100 olması halinde de, maksat vergi kaynağını tahrip etmemek veya azaltmamaktır. Dün 300 olan millî gelirden 30 alınırken, bugün meselâ 400 olan millî gelirden 100 alınmaktadır. Binaenaleyh şartları o şekilde tanzim etmek lâzımdır ki, birinci halde alınan 30, millî geliri 300 den ve ikinci halde 400 den aşağı düşürmesin. Hattâ her iki halde de, geliri mütenazaran 300 ve 400 e çıkaracak şekilde vergileri ayarlamak icap eder. Verginin yegâne vazifesi, gayelerine vâsıl olmak için devlete lüzumlu vasıtaları tedarik etmektir; bu bakımdan en iyi vergi, iktisadî, neutre veya mutlâka başka bir sıfat vermek istenirse sadece vergi dediğimiz vergidir. İktisadî vergiyi - bu nokta üzerinde ısrarla duruyorum - iktisadî bir gayenin tahakkukunu nazara alan vergi olarak değil, devletin azamî bir istikrar içinde kalmasını mümkün kılan ve parlâmentolarca tayin ve tesbit edilen ve tecrübelerine uygun düşen modern devlet gayelerinin tahakkukunu sağlıyan teknik bir vasıta olarak kabul ediyoruz.

Eğer devlet muayyen spesifik gayelerin tahakkukunu cemiyetin menfaati için lüzumlu görürse, bunun için vergiye değil, o gayeleri sağlayabilecek tedbirlere başvurmalıdır; meselâ, arazinin daha iyi şekilde tevzi edilmesini, tam çalışmayı ve hattâ IV üncü Henri'nin arzu ettiği gibi bütün tebaanın tencerelerinde her hafta bir tavuk pişirilmesini temin etmek istiyorsa, her bir gayeye uygun ayrı bir çare aramalıdır.

Bu itibarla, Einaudi'nin de son dersinde ihtar ettiği gibi, mesele bu safhaya gelince, hizmetkâr iktisatçı ortaya çıkacak ve devlet adamlarına şunları hatırlatacaktır: Benim vazifem, sizin elde etmek istediğiniz gayeleri alkışlamak veya mahkûm etmek değildir; ancak, elinizdeki vasıtaları nazarı dikkatta tutmahsınız; mevcut umumî gelir eğer 100 vahit ise, cemiyeti teşkil eden fertler, asgarî maddî ve içtimaî ihtiyaçları için eğer, en az 50 vahit veya bütün gelirin muayyen bir kısmına ihtiyaçları varsa ve eğer pek yüksek te olsa, tahakkuk ettirilmek istenilen cemiyet gayeleri için ayrıca 100, 150 veya daha fazla gelir vahidine lüzum duyulursa, başarılması imkân dahilinde olma bu gayeler için fantastik programlar yapmakta ne fayda bulunabilir? Şu halde, binbir gaye içinden lüzumlu olanı seçmelidir.

11 — Bu sırf nazari düşünceler sahasından, bizi ihata eden realiteye bir göz atarak, vergi sistemimizin hangi prensiplerden ilham aldığını kendi kendimize sorarsak, tam bir cevap vermekte müşkilât çekeriz.

Doktrinler sahasında maliye ilmi, son 50 sene içinde, büyük terakki-ler göstermiştir; buna mukabil malî mevzuat aksi istikamette yol almaktadır. Bunun belli başlı sebebini, verginin mahiyetini değiştirmek isteyen temayüllerde buluyoruz; üstelik, harpten mütevellit iktisadî ve içtimai huzursuzluklar da bu müessif hâdiseyi şiddetlendirmiştir.

Devletin yeni ihtiyaçlarını da karşılamak için başka vasıtalar aranırken, bilhassa fevkalâde mahiyette olan ve fakat yeni isimler altında aynı eski mevzuları mükellefiyete alan vergiler konulmaktadır. İçtimai, iktisadî, demografik ilh. gayelerin de vergi vasıtasıyla tahakkuk ettirilmek istenmesi, vergi tekniğini bozduğu için, istisnalar sahası mütemediyen genişlemekte ve dolayısıyla vergi matrahı azalmaktadır. Esasen bu istisnalar, netice itibariyle, şu veya bu içtimai sınıfın veyahut şu veya bu iktisadî faaliyet gurubunun imtiyazları haline inkılâp etmektedir.

Gelirlerin, istihsal masrafları çıktıktan sonra, net olarak vergilendirilmesi hakkında yerleşmiş ve doğru bir prensip vardır; fakat bu prensip, safi geliri esasen vergilendirilmiş olan aynı bir faaliyetin, bu def'a, gayri safi geliri üzerinden, başka bir isim altında vergilendirilmesiyle, kısmen bozulmuş bulunmaktadır (meselâ, menkul servetler vergisi ve aynı servetlerin gayri safi gelirlerine göre alınan - maktu gayri safi gelir vergisi; "imposta di ricchezza mobile e imposta dell'entrata per l'abbonamento").

Ayrıca, şahsî mahiyette olan vergiler bazan aynı mahiyette olan vergilerle karıştırılmaktadır; vatandaşın vergi iktidarını ifade eden bütün geliri üzerinden vergiye tâbi tutulması icap eder; fakat görüyoruz ki hakikî şahısları vergilendirmek için konulan bir vergi, hükmi şahıslara ve amme müesseselerine de teşmil edilmektedir. Ancak bunların en ağırı, aynı vergi iktidarının hem devlet hem de mahalli idareler tarafından iki defa vergiye tâbi tutulmasıdır; üstelik, bu iki mükellefiyet, lüzumlu teknik hazırlıktan mahrum kimseler tarafından başka başka tarh ve tahakkuk usullerine göre yapılmaktadır.

Daha bir çok mantık ve vergi tekniği tezatlarını sıralamak mümkündür; fakat vatandaşların vicdanını, gözle görülebilecek derecede tazip eden, vergi nisbetleri hususunda kimse sükût edemez.

Vatandaşların devlet mükellefiyetlerine iştirâk etmeleri lüzumu, münakaşa götürmez bir prensiptir; fakat bu prensibi, vatandaşların istihsal ettikleri mal veya gelirlerinin hemen hemen tamamını, daha bazı şeyler, yani eldeki servetlerinin de ilâvesiyle, devlete devretmeleri lâzımgeldiği noktasına kadar tatbika kalkışmak, sadece abes ve canavarca bir hare-

ket olur. Devletin takip ettiği en yüksek gayeleri idrak edebilmeleri için, vatandaşların yaşama şartlarına malik olmaları lâzımdır. Aksi takdirde, devletin mevcudiyeti bile faydasız kahr; hattâ devlet mevcut dahi olmaz.

Gelir üzerine konulan devlet, komün, vilâyet vergileri ve tahsil hisselерinin umumî nisbetleri toplanırsa o kadar garip neticelere varılır ki, vergi sistemimizin nasıl bir marazî müsadere hastalığı içinde bulunduğu meydana çıkar. Küçük gelirler % 40 - % 65, orta gelirler % 60 - % 90, yüksek gelirler % 90 - % 100 ve % 150 arasında bir nisbetle vergilendirilmişlerdir; hattâ, bu son gelirlerin vergilerine fevkalâde vergiler de ilâve edilirse nisbet % 150 yi de aşmaktadır.

Fakat bu kanunî nominal nisbetler, söylendiğine göre, tarh ve tahakkuk noksanlığı ve vergi kaçakçılığı neticesinde, hakikatta, azalmakta ve küçülmektedir.

Şu halde, gelirlerin kısmen veya tamamen gizlenip gizlenemeyeceği hadisesi bir tarafa, nisbetin yüksekliğini vergi kaçakçılığıyla meşru göstermek, bu kaçakçılığın kanuna uygun olduğunu, yani bir ahlâksızlığın kanunlaştırıldığını kabul etmek demektir.

Vergi kaçakçılığı olsun veya olmasın, müsadere mahiyetinde olan bu nisbetleri tatbik etmekten çekinen tahakkuk memurları, gelirleri umumiyetle, esas miktarlarından daha az olarak takdir etmektedirler.

Fakat bunu acaba hangi kriteriyumlara göre yapmaktadırlar? Tabiiyetle, kendileriyle mükellefler arasında vaki olan angarya, sui istimal, gizli anlaşmalara imkân veren keyfî kriteriyumlarla. Netice itibariyle, doğru ve âdil vergi, ağır nisbetlerin müthiş aletini keyiflerine göre kullanan tahakkuk memurlarının takdirlerinden ibaret bulunmaktadır.

Maliye dairesine hakikatı beyan ederse, mutlak olarak, iflâs vaziyetine düşeceğini anlayan namuslu bir mükellef, imkân bulduğu zaman, başka yollara başvurmak mecburiyetinde kalmakta ve böylece ahlâksız mükellefler veya kaçakçılar sırasına girmektedir. İşte devlet, mükellefleri bu şekilde ahlâksızlığa sevk etmekte sonra da yaptığı malî mütarekeler, aflar yoluyla teşvik etmeğe çalışmaktadır.

Bütün bunlardan ayrı olarak, bir de, diğer kötü bir âdet, yani malî kanunların makabline şümülü hakkında ne diyelim?

Vergi dramı zikredilen bütün bu hadiselerle bitmiş olmaz. Çünkü, devlet ve mahallî idarelere vergi borcunu tamamen veya kısmen ödeyen bir mükellef diğer bir takım mükellefiyetlere de tabi olur.

Filhakika, devlet namütenahi faaliyetlerinden bir kısmını diğer bazı müesseselere terk etmekte ve buna mukabil müesseselere bir takım şerefiyeler, resimler lisans ve permi harçları ilh., almak hakkını vermekte-

dir. Sayıları pek bilinmeyen bu müesseselerin lehine, açık veya gizli olarak, terk edilen ve hattâ işaret edilen isimler altında tahsil edilmekle beraber mahiyet ve cevherleri pek te anlaşılamiyan bu paralar da hakiki birer vergiden başka bir şey değildirler.

Bir vergi tahsilât şubesini idare eden bir Piyemonte kredi müessesesi, muhtelif varidat nev'ilerini ait oldukları sütunlara ayrı ayrı geçirmek külfetinden kaçınmak için, bir tediye cetveli hazırlayarak, mükelleflerin muhtemelen ödeyecekleri muhtelif vergileri sıralamış ve bunlara birer numara vermiştir. Bu cetvele göre, devlet, mahallî idareler ve diğer idareler için yalnız tahsildarlık dairesine ödenmesi lâzımgelen muhtelif vergiler miktarı takriben 140 ı bulmaktadır. Şu halde, tediyesi tahsildarlık dairesinden başka şekilde yapılan mükellefiyetler, yani kayıt şubelerine ödenenlerle intikal harçları, istihlâk resimleri ilh., bundan hariçtir. Bütün mükellefler, cetvelde gösterilen 140 nevî vergi tediyesinde bulunacak degillerdir; fakat meydana çıkarılması imkânsız olmıyan bazı hallerde, bazı mükelleflerin bu vergilerin çok mühim bir kısmını ödemek mecburiyetinde kalmış olacakları muhakkaktır.

Bir taraftan vergi alan idarelerin, diğer taraftan mükellefiyetlerin çokluğuyla; müsadere mahiyetinde olan yüksek nisbetlerle; verginin gayri muayyen ve keyfi şekle sokulmasını intaç eden geniş istisnalarla (imtiyazlar) karakterize olan bir vergi sistemi tatbikatta ancak berbat neticeler verebilir.

12 — Bütün bu söylediklerimizi bir neticeye bağlayalım. İktisadî vergi faraziyesi, acaba, bugünkü malûmatımız esasları dahilinde, tecrübelerle tezat teşkil etmemek ve mantıkî bir düşünceye dayanmak şartıyla, hakikata intibak edecek bir vergi sistemini kurmağa fiilen müsait midir?

Bu bakımdan yapılmış olan incelemeler, acaba, kâfi miktarda ilerletilmiş midir; yoksa derinleştirilmesi icabeden daha başka noktalar var mıdır? İşte bu ve buna benzer meseleleri, bu sene, derslerimizde araştıracagız.

Üstadımız Einaudi'nin isteği de budur. O üstat ki, senelerce, kendi aydın tedris bilgisini bu kürsüden yaymış ve yine senelerce, kendi zekâsını hakikat peşinde durmadan yormuştur.

Ben onun isteğini kategorik bir emir olarak telâkki ediyorum. Bundan 47 sene evvel, 1902 - 1903 ders yılında, burada Maliye tedrisatına başladığı zaman, üstadımız, ilmi mantık mihenginde mukavemeti tecrübe edilmeyen hiç bir prensip veya kanunun kabul edilmemesini ihtar ediyordu. Tecrübe ile isbat edilmeyen bir tez hiç düşünmeden terk edilmelidir. Üstat devam ederek diyor ki: "Bu, ilmi dürüstlüğün ana kaidesidir; en eski ve en müttekâmil ilimler bu kaidenin önünde eğilirler; bizim ilmimiz gibi

henüz bir tekâmül devresinde bulunan her ilim bu kaide önünde daha fazla secdeye kapanmalıdır. Maliye ilmi, devlet gelir ve giderlerinin karşılıklı tek münasebet bakımından ileri sürülen düşüncelerden ibaret bulunduğu devir artık geçmiştir. Maliye ilmi, ilimde bir kıyaslama yapmak lâzımgelirse, artık iktisat ilminin kız kardeşi olarak, Ricardo devrine girmiştir; bilindiği gibi bu devir, mübeşşir Adam Smith devrinden sonra ve fakat, zamanımızda kurulanlardan sarfı nazar, Stuart Mill ve Cairnes sistemlerinden evveldir. Maliye ilmi eğer, şu teşekkül devrinde, isbat edilmeyen veya edilemeyen faraziyelere göre kurulursa vay halimize”.

Bugün, yani yarım asra yakın bir zaman sonra, Maliye ilmi, doktrinlerini kısaca anlatmağa çalıştığım Wicksell’ler, Pantaleoni’ler, De Viti de Marco’lar, Einaudi’lerin çok yüksek mesailerı sayesinde dev adımları atmış bulunuyor. Fakat yine de tetkik ve hal edilmesi icabeden çok mühim meseleler vardır. İlmin durmadan yenileşen vasfı da budur.

Bu açıış dersimize, üstadımızın ilk dersine son verirken söylediği sözlerle nihayet veriyorum :

“Araştırmalarınızı, ruhunuz doğruyu bulmak arzusuyla meşbu olarak yapınız ve yalnız hakikat aşkıyle hareket ediniz. İşte, ilmî terâkki yolunda ilerlememize imkân verecek ve düşüncelerimizi parti ve sınıf menfaatlarından doğan karışık ve şiddetli mücadelenin üstüne çıkaracak ana kaide budur”.